

FERDINAND JOHANN WIEDEMANN JA TARTU ÜLIKOOL

HUNO RÄTSEP

Annotsioon. Artiklis kirjeldatakse akadeemik Ferdinand Johann Wiedemanni õpiaega Tartu ülikoolis ja hilisemaid sidemeid *alma mater*’iga. Ta astus ülikooli õigusteaduskonda 1824, kuulus loenguid, kuid eksameid ei sooritanud, seevastu võttis osa pedagoogilis-filosoofilise seminari tööst ja sooritas 1827. a vanade keelte ülemõpetaja kutseeksami. Õpetas 1829–30 ülikoolis lektorina araabia keelt. 1866. a andis ülikooli nõukogu talle audoktorikraadi ja 1880. a valis ülikooli nõukogu Ferdinand Johann Wiedemanni ülikooli auliikmeks.

Võtmesõnad: F. J. Wiedemann, Tartu ülikooli ajalugu, soome-ugri keeleteaduse ajalugu

Kui kaheksateistkümneaastane Ferdinand Johann Wiedemann 1824. aasta jaanuari algul Haapsalust Tartusse jõudis, oli Keiserlik Tartu Univerositeet juba kakskümmend kaks aastat üliõpilastele õpetust jaganud. Reis Tartusse kahe reega kestis kolm päeva. Üht hobust juhtis noormees ise, isa kasukas seljas ja isa karvamüts peas, teist aga küüdimees, saanis majakraam, s.o. riiekest koos patjadega, toidukast ja -korv, isa kirjutuspult, kus olid noormehe raamatud, muuhulgas ka kodumaja pööningult leitud rooma „Corpus juris”. Puldi jalad jäid Haapsalusse ja Tartus laskis vastne üliõpilane sellele uued jalad teha, nii et seda sai taas kirjutamisel kasutada. Talvine tee oli vilets ja sõit kulges esialgu väga vaevaliselt. Järgmisel päeval jäeti teine regi ööbimispaika, kogu kraam paigutati ühele reele ja selle ette rakendati mõlemad hobused. Nii jõuti õnnelikult Tartusse.

Tegelikult oli ülikoolitulek alanud juba kaks aastat varem. Ferdinand Johanni linnaametnikust isal polnud nii palju raha, et poeg omal kulul ülikooli saata. Ta oli leppinud kokku Noarootsi Riguldi mõisa omaniku von Taubega, et tema poeg hakkab mõisniku laste koduõpetajaks. Nõnda

teenis kuueteistkümnenda aastane koolmeister kaks aastat endale kooliraha, mida sai ühtekokku 1400 paberrubla. Raha jäi isa kätte hoiule ja iga semestri algul võeti kodunt mõnisada rubla Tartusse kaasa.

Olgu mainitud, et eelnevas ja järgnevais kirjeldustes tugineb ettekandja akadeemiku enda käsikirjalistele saksakeelsetele mälestustele (Wiedemann 1887).

14. jaanuaril 1824. aastal (kõik kuupäevad on vana kalendri järgi) immatrikuleeriti Wiedemann Tartu ülikooli üliõpilaseks. Isa oli muu kõrval tegutsenud ka nurgaadvokaadina ja tema soovi kohaselt astus noor-mees õigusteaduskonda. Peatselt selgus, et juura teda üldse ei huvitanud. Ta registreeris end hoolikalt kõigile nõutavatele loengutele, kuulas aga neid oma tunnistust mööda vähe. Ette rutates võib öelda, et kui kolme-aastane õpiaeg (triennium) otsa sai, anti talle ülikoolist tunnistus, kus seisis, et ta on juriidilise kursuse täielikult läbinud, ent tema teadmisi pole võimalik olnud atesteerida, sest ta polnud ühtki eksamit sooritanud (Wiedemann 1887: 160).

Teisel semestril, 1824. aasta sügisel, taotles üliõpilane Wiedemann luba osa võtta pedagoogilis-filoloogilise seminari tööst, mille ülesandeks oli ette valmistada gümnaasiumiõpetajaid. Ta on ise nentunud, et kõige olulisem põhjus selleks oli lisaraha hankimine. Seminar kestis kaks aastat ja osavõtjatele maksti stipendiumi 200 paberrubla aastas. Õppeaega oli võimalik aasta võrra pikendada, mida tegi ka Wiedemann. Vastuvõttueksami sooritas ta Carl Morgensternile. Et seminari peained olid ladina ja kreeka keel, siis kontrolliti tema teadmisi ladina keeles. Peale professor Carl Morgensterni õpetasid seminaris veel Johann Valentin Francke, Gottlob Benjamin Järsche ja Vassili Perevoštšikov. Noor üliõpilane võttis seminari tööst hoolega osa, esitas mitu ladinakeelset kirjatööd Rooma ajaloo, kirjanduse, õiguse, kultuuri ja filosoofia alalt, samuti kreeka keele kohta (Ariste 1973: 13).

Hilisem akadeemik on tunnistanud, et tänu looduse poolt antud taiplikkusele ja heale mälu ei piinanud ta end kodutöö ja tuupimisega. Semestrieksamid sooritas ta tähelepaneliku kuulamise ja kuuldu kirjapanemisel saadud teadmiste põhjal. Ainult lõppeksami eel 1827. aastal õppis ta kodus hoolsasti, sest see eksam oli aluseks tulevikus vanade keelte õpetaja koha saamisel. Lõppeksam kulges hästi, professor Morgensterni polnud kohal ja Francke eksamineeris üksinda. Eksaminandile anti analüüsida Horatiuse satiir (*Ibam forte via sacra*), mida oli küsitud ka sisse-

astumiseksamil ja mida ta oli juba gümnaasiumis lugenud (Wiedemann 1887: 161).

Nii kulges ametlik õppetöö. Toonasest üliõpilaselust jäi Ferdinand Johann enamasti kõrvale. Ta on ise väitnud: „Minu napid võimalused ei lubanud mul üliõpilasorganisatsiooni (Landmannschafti) astuda, lühinägelikkus takistas mul vehklemisharjutustes osaleda ja minu läbikäimine teiste üliõpilastega oli võrdlemisi tagasihoidlik. Olen osa võtnud ainult kahest kommersist. Ma ei armastanud juua, ma polnud sellega harjunud. Ühtki duelli ma ei pidanud, sest ma ei solvanud kedagi ja kellelgi polnud põhjust minuga tüli norida. Ma sain kõigi tuttavatega kenasti läbi.” (Wiedemann 1887: 159).

Ja ometigi polnud ta erak. Tema lemmiktegevusteks olid keelte õppimine ja musitseerimine. Noormees mängis hästi klarnetit ja korralikult klaverit. Ta liitus korporatsiooni Fraternitas Rigaensise muusikaharrastajate ringiga, kus mängiti mitmehäälset muusikat, kusjuures Wiedemann arranžeeris rühmale muusikapalu. Muusikute tutvusring laienes ja varsti mängis Ferdinand Johann juba linna harrastusorkestris, kes saatis tihti külalismuusikuid, kui need teel Peterburi peatusid Tartus ja andsid siin kontserte. Orkestri juht ja esimene viiul oli ülikooli muusikaõpetaja Thomson (Wiedemann 1887: 162–163).

Keelte õppimist alustas ta inglise keelest, hankis ülikooli raamatukogust tollal kuulsate Walter Scotti, lord Byroni ja Moore'i teoseid ning luges neid innuga. Ta hakkas käima ka inglise keele lektori Thörneri loengutel, kuid märkas peagi, et neist pole tal enam midagi kasulikku ammutada.

Tema inglise keele õpingud edenesid nii jõudsasti, et peagi hakkas ta ise andma inglise keele tunde rahakatele kaasüliõpilastele.

Inglise keelt õpetades tutvus ta oma hilisema parima Tartu-sõbra Põlva Tõdva mõisa omaniku, kreisikohtu sekretäri Carl Friedrich von Borgiga, kelle peres sai ta varsti omainimeseks.

Üliõpilane Wiedemann ei jätnud kasutamata ka võimalust õppida itaalia keelt haapsalulase C. E. Raupachi juures. Lektori ja õpilase vahele sigines lähem tutvus. Hiljem õpetas Wiedemann oma õpetajale inglise ja ladina keelt ja vastutasuks sai itaalia keele tunde. Nagu iseenesest lisanud itaalia keelele hispaania keel, mida tuli õppida küll omal käel raamatute abil. Hiljem õpetas ta ka hispaania keelt, näiteks üliõpilasele Georg von Brevernile, tulevasele Peterburi salanõunikule.

Juba esimesel semestril tuli tema juurde kodulinlane Kalck ja küsis, kas ta ei tahaks osa võtta professor Hetzeli araabia, süüria ja kaldea keele eraloengutest, neil puuduvat just üks osavõtja kümnest. Wiedemann oli gümnaasiumis õppinud heebrea keelt ja oli nõus, maksis lektori honorarist kümnendiku ja ostis veel professori süüria keele grammatika. Viimase araabia keele grammatika oli noormehel juba olemas. Teised kuulajad olid kõik teoloogid, professor oli imestunud, et tema õpilaste hulgas on ka üks jurist (Wiedemann 1887: 162).

Majanduslikult tuli elada väga tagasihoidlikult. Akadeemik mäletab, et semestri algul sõi ta seda, mis oli kodunt kaasa toonud, või ostis kondiitri juures paar kooki ja klaasi limonaadi ning sai veel tasuta ajalehte lugeda. Toitumisel etendasid olulist osa külaskäigud tuttavate juurde. Kui oli teada, et ees ootab õhtusöök, siis ajas ta lõuna ajal läbi napima toiduga. Kohvi- ja teejoomist kodus polnud kunagi, tihti leppis ta üksnes kui-va leivaga või ei söönud üldse midagi (Wiedemann 1887: 171).

Külaskäikudel polnud söömine peamine. Sageli musitseeriti, mängiti neljal käel klaverit, Wiedemannil tuli klaveril saata majaperenaise laulu. Oli kombeks ette lugeda sel ajal menukaid raamatuid, nagu Walter Scotti romaane, lord Byroni luuletusi ja Ludwig Tiecki „Keiser Octavianust”. Tema sõber Carl Borg tõlkis ise Byronit saksa keelde ja esitas külalistele oma tõlkeid.

Tartusse tulles oli Wiedemann korteris kaupmees Luha majas Kaubahoovi vastas. Ta elas ühes toas koos gümnaasiumikaaslase Nörickega. Siis aga tutvus ta Borgide juures leskproua Rathlefiga, kes soovitas tal üürida omaette tuba oma venna matemaatika ülemõpetaja Georg Sokolowski juures. Sellesse majja jäi noormees elama kuni Tartus oleku lõpuni. Sokolowski vanemast tütre Emilie Wilhelminest sai hiljem tema abikaasa.

See, et üliõpilane naib oma korteriperemehe tütre, näib siis olnud üpris tavaline. Eks juhtus nõnda ka Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Jakob Hurdaga. Aga kus mujal pidi vaene tudeng korralike tütarlastega tutvust looma, kui ülikoolis õppisid ainult mehed.

Sokolowski üüriliseks saamisega muutus teistsuguseks ka Wiedemanni eluviis. Ta ei olnud seal ainult üüriline, vaid ka kostiline, toit oli samuti peremehe poolt. Tasu oli muidugi suurem ja noormehe rahanappus aina süvenes. 1826. aastaga sai Ferdinand Johanni ülikooliaeg otsa. Polnud enam ka kasinat stipendiumi. Kuid ta jäi siiski edasi

Tartusse. Väike teenimisvõimalus avanes, kui Sokolowski asutas pisike-se erakooli, peamiselt selleks, et tütreid saaksid hariduse tema silma all. Wiedemannile pakkus ta oma koolis keelteõpetaja kohta, kusjuures töö-tasuks oluaks prii korter ja toit. Tal tuli koolis hakata õpetama prantsuse, inglise ja itaalia keelt, selleks pidi ta ülikooli juures sooritama vastava eksami. See toimus itaalia keele lektori Raupachi kodus, teiseks eksami-neerijaks oli prantsuse keele lektor de Corval (Wiedemann 1887: 170).

Ülikoolijärgsetel aastatel jätkas Wiedemann mitmesuguste keelte õppimist. Ta luges palju inglisis- ja itaaliakeelset kirjandust, süvenes prant-suse keele grammatikasse. Ülikooli raamatukogu kasutamiseõigus oli tal-le jäänud. Ta taris sealt koju kõikvõimalike keelte grammatikaid, tegi neist endale märkmeid ja kogus keelte tekstinäiteid. Erilist tähelepanu pööras ta semiidi keeltele. Tema keeleoskus sai Tartus tuntuks. See tõi kaasa lisatöid. Wiedemann parandas ja kommenteeris araabiakeelseid tekste professor Kruse idamaareisi kirjelduses. 1829. aasta jaanuaris palus professor Kleinert tal privaatilektorina õpetada üliõpilastele arabia keelt. Ülikooli nõukogu nõudel sooritas Wiedemann professor Buschi juures vastava eksami. Rahalist tulu andis see töö üpris vähe (EAA: 1–4).

Ülikoolijärgsesse aega jäi ka tutvus armeenia kirjamehe Abovjaniga, kes oli saatnud professor Parrotit tema retkel Araratile ja kelle professor oli Tartusse kaasa kutsunud ja ülikoolis õppima pannud. Abovjanil oli vaimuliku ettevalmistus, seetõttu tundis ta põhjalikult armeenia vana kir-jakeelt grabarit, mida ta siis meelsasti Wiedemannile õpetas. Viimane omakorda andis Abovjanile saksa keele tunde (Wiedemann 1887: 172).

Viimasel Tartu-aastal jõudis kätte naisevõtuaeg. Kihlused olid taga-sihoidlikud, perekonnasisesed. Noormehel tuli leida kõigepealt püsiv ja küllaldast sissetulekut töotav töökoht. Ta kavatses hakata gümnaasiumi-õpetajaks, ladina ja kreeka keele ülemõpetaja eksami oli ta ju ülikoolis sooritanud ja tal oli ka vastav tunnistus, kuid ligilähedastes gümnaasiu-mides polnud ühtki vaba kohta ja noormees pidi ootama. Kuulnud, et üks raeametniku koht oli vakantne, taotles Wiedemann raelt loa töötada ad-vokaadina. Ta hakkas juba kohtutes nn vaeste protsessidel esinema, kuid siin ta kuigi kaugele ei jõudnud, sest sai teada, et Riias on vaba sobiv õpetajakoht. Tulevane õpetaja pöördus kubermangu kuraatori von Pahleni poole, kes oli mõnevõrra tuttav tema isaga. Riia kohta ta ei saanud, see oli juba antud kellelegi teisele, kuid talle pakuti vanade keelte õpetaja ametit Miitavi gümnaasiumis. Wiedemann võttis pakkumise vastu. Muret

tegid talle teadaolevad tülid õpetajate ja direktori vahel, samuti see, et linna ainsas gümnaasiumis õppisid enamasti küllaltki seisuseuhked aadlinoorukid. Kohapeal selgus, et asi nii hull siiski polnud (Wiedemann 1887: 173–174).

1830. aasta sügisel alustas Wiedemann Miitavi gümnaasiumis õpetajatööd. Enne Tartust lahkumist tegi ta visiidi rektor Ewersile, kes soovitas tal kindlasti tänada kuraatorit, kes tema koha eest oli hoolt kandnud.

Jõuluvaheajal on ta taas Tartus ja vanaaasta viimasel päeval peeti Ferdinand Johann Wiedemanni ja Emilie Wilhelmine Sokolowski pulmi. Pruut oli haiglane, „nervöses Fieber”, nagu nendib akadeemik oma mälestustes, ja jõudis Miitavisse ema ja õe seltsis alles märtsi algul (Wiedemann 1887: 174).

Sellega lõppes tulevase akadeemiku õpiaeg Tartus, mis kõigist raskustest hoolimata oli tema tuleviku jaoks küllaltki määrav. Kui jätame kõrvale puhtformaalse juriidilise poole, siis tuleb silmas pidada, et üliõpilane Wiedemann sooritas ladina ja kreeka keele ülemõpetaja eksami, inglise, prantsuse ja itaalia keele õpetaja ja araabia keele lektori eksami. Ta sai Tartu ülikoolist hea filoloogilise hariduse.

Tõsi, soome-ugri keeltega ta Tartus ei tegelnud. Eesti keele lektor õpetas ülikoolis teoloogiaüliõpilastele eeskätt eestikeelsete jutluste koostamist, pealegi oli Wiedemanni õpiajal see koht vakantne. Ei paista ka kustki, et ta ise oleks sel ajal eesti keele vastu huvi tundnud. Lapsest peale oli ta eesti keelt osanud ja sellest näis piisavat. Pidagem ka silmas, et soome-ugri keeli õpetati sel ajal mõnevõrra ainult Ungaris Budapesti ülikoolis. Venemaa ülikoolides niisugust õppeainet veel polnud.

Miitavisse asudes kaotas Wiedemann ka enamiku kontaktidest Tartu ülikooliga. Suviti käis ta küll Tartus, kuid ainult naisevanemaid vaatamas. Tema nimi kerkis unustusehõlmast siis, kui ta hakkas 1837. aastal õpetatööle Tallinnas. 1838. aastal ilmus tal Tallinna kubermangugümnaasiumi trükises esimene uurimus soome-ugri keelte alal. 9. septembril 1840. aastal valiti Wiedemann Õpetatud Eesti Seltsi liikmeks, ilmselt ülikoolikaaslase Faehlmanni kaastegevusel. Kuid ülikoolis sai tulevane akadeemik taas tuntuks esmalt botaanikute seas. Wiedemann harrastas botaniseerimist ja tal oli kogunenud küllaltki põhjalik herbarium. Koos Tallinna Toomkooli õpetaja Franz Eduard Weberiga kirjutas Wiedemann ligi 800-leheküljelise teose Eesti-, Liivi- ja Kuramaa fanerogaamsetest taimedest. Teos ilmus trükist 1852. aastal ja sai Peterburi Vaba Õkonoomia

Seltsi hõbeauraha. Järgmisel aastal valiti Wiedemann Loodusuurijate Seltsi kirjavahetajaliikmeks. Mõned kuud enne seda oli tast saanud Õpetatud Eesti Seltsi auliige (Wiedemann 1887: 208). Wiedemanni ja Weberi raamat on taimeteadlaste seas tänini hinnatud. Tema herbaariumi säilitati algul Tallinnas Nikolai gümnaasiumis. Sealt jõudis see Tartusse botaanika õppetooli kogudesse, kus ta Postimehe teatel käesoleval suvel taas avastati.

Kui viiekümne viie aastane akadeemik hakkas teoks tegema oma eesti keele uurimise suurprogrammi ja käis 1860. aastatel suviti eesti murdeid uurimas ning oma sõnaraamatu ja grammatika jaoks materjali kogumas, siis viibis ta sageli Tartus, kuid erilisi kontakte Tartu ülikooliga tal ei sigenud. Tartu suurkoolis tol ajal eesti keelt ei uuritud. Pole andmeid, et ta oleks osalenud ülikooli üritustel või seal mõne ettekande pidanud. Soome-ugri keeled tollal ülikooli keeleteadlasi ei huvitanud.

Muutus saabus 1866. aastal. Siis tutvus akadeemik Rathlefide seltskonnas professor Leo Meyeriga, kelle kodust sai tema oma sõnade järgi siitpeale kõige meeldivam külaskäigukoht. Ja sama aasta 11. märtsil tegi ajaloo-filoloogiateaduskonna dekaan ajaloolane professor Carl Schirren ülikooli nõukogule ettepaneku anda akadeemik Wiedemannile audoktorikraad. Nõukogu otsus tuli 19. märtsil ja ametlikult anti see tiitel talle 7. mail 1866. Diplomil on öeldud: „ta on saavutanud kõige avarama ja põhjalikuma keeleteadusliku eruditsiooni, uurides eelkõige soome[-ugri] keeli ja neid põhjalikult õpetades viljaka töökuse ja imepärase vaistuga, ning näinud nendega tegeldes lõppematut vaeva, on avastanud korduvalt esimesena vorme ja seadusi, on selgitanud neid ülihoolikalt koostatud kirjatöödes ja avanud kõikidele tundmaõppimiseks ..” (EAA: 13–16, ladina keelest tõlkinud M. Lepajõe). Audoktor ise kohal polnud. Professorid Schirren ja Wagner viisid diplomi Peterburi, kuid akadeemik oli läinud juba eesti murdeid uurima. Ta läkitas 21. mail tänukirja ülikoolile ja Tartus olles tegi tänuvisiidi Schirrenile ja Wagnerile (Wiedemann 1887: 276). Häid sõpru sigines talle ka ülikooli botaanikute seast.

Paar aastat hiljem, 1868. aasta kevadel seondus ülikool tema eluga üpris kurval moel. 7. märtsil suri pikka aega kestnud südamehaigusesse tema kahekümne ühe aastane poeg, filoloogiaüliõpilane Paul Woldemar, kes maeti Tartus korporatsioonikaaslaste austusavalduste saatel (Wiedemann 1887: 269).

Taas kohtame akadeemik Wiedemanni eluloos Tartu ülikooli nime siis, kui ta sai seitsmekümne viie aastaseks ja oli möödunud kaksikümmend

viis aastat tema akadeemikuks saamisest. Sel puhul valis ülikooli nõukogu lugupeetud õpetlase ülikooli auliikmeks, sest ta „allutades soome[sugu] rahvaste keeled rangetele keeleteaduse seadustele, kogudes tesaurustesse, viies tagasi läteteni, on õilistanud seni hüljatud ja peaaegu märkamatu teaduse liigi [s.o valdkonna] ning uurimise ja kogumise kannatlikkusega, viljaka leidmise ja esitamisega ja lõpuks helge hinge ja elu kõlbelise puhutusega on andnud võrreldamatu näite õpetlase voorustest ...” Audioplom kannab kuupäeva 16. september 1880 (EAA: 5, tõlkinud samuti M. Lepajõe). Tartu ülikool oli väärikalt tunnustanud oma kasvandiku elutööd.

Loomult tasakaaluka ja heatahtliku, ülimalt andeka Haapsalu nooruki elutee kulges küllaltki ootamatute käänakutega. Juura üliõpilane, kes tegelikult õigusteadust ei õppinud, polüglott, kes sai ülikoolist põhjalikud teadmised mitmesugustest indoeuroopa ja semiidi keeltest, kuid kes hakkas uurima hoopis soome-ugri keeli, mida ta ülikoolis üldse ei õppinud, ladina ja kreeka keele vanemõpetaja Miitavi ja Tallinna kubermangugümnaasiumis, ilma ühegi teadusliku kraadita, kellest sai Peterburi Keiserliku Teaduste Akadeemia korraline akadeemik, teadlane, kes Tartu ülikoolis oli noorpõlves õpetanud ainult paar semestrit araabia keelt, kuid kellele *alma mater* andis audoktorikraadi ja auliikme nimetuse; eesti keele uurija, kes jättis eesti rahvale põhjaliku teadusliku grammatika ja monumentaalse sõnaraamatu, ent kes eesti keeles pole ühtki kirjutist avaldanud ja oma mitmesajaleheküljelises mälestuste käsikirjas mainib ainult mõne reaga oma nõuandjat Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Jakob Hurta, kellest sai tegelikult tema ainus õpilane. Nii mitmekülgne ja mitmepalgeline mees oli akadeemik Ferdinand Johann Wiedemann.

Kirjandus

Ariste, Paul 1973. Ferdinand Johann Wiedemann. Tallinn: Valgus.

EAA = Eesti Ajaloo Arhiiv. Fond 402, nimistu 2, s-ü 27186.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1887. Nachrichten und Aufzeichnungen von und über Personen meiner Verwandtschaft, Erinnerungen aus meinem Leben, zusammengetragen St. Petersburg 1858 u. ff. Käsikirja koopia Eesti Kirjandusmuuseumis, originaal Tallinna Ajaloomuuseumis (Acc. II 1050). Viidatud on originaali leheküljenumbritele.

Ferdinand Johann Wiedemann and the University of Tartu

Huno Rätsep

F. J. Wiedemann, an outstanding Finno-Ugric scholar of the 19th century, was a Baltic German who was born and grew up in Haapsalu, Estonia. He studied at the University of Tartu in 1824–27; being formally a law student, he actually studied philology, especially Latin, Greek, English, Italian, and Arabic. During his university days he did not study any Finno-Ugric languages. In 1827 he passed the exam to qualify as the senior teacher of the classical languages and the exams to qualify as a teacher of French, English, and Italian. In 1829–1830 worked as a lecturer of Arabic at the University of Tartu. Being already a member of the academy, he was awarded the title of honorary doctor of the University in 1866 and that of honorary member in 1880.

Keywords: F. J. Wiedemann, history of the University of Tartu, history of Finno-Ugric linguistics